

ВАКЦИНАЦІЯ

*у запитаннях і відповідях
для пацієнтів та їхніх
законних представників*

ЗМІСТ

Що таке щеплення?.....	3
Для чого роблять щеплення?.....	3
Ризики пов'язані зі щепленням.....	3
«Віковий графік» щеплень в Україні.....	4
Деякі факти щодо захворювань проти яких здійснюється вакцинація.....	5
Які права Ви маєте при проведенні профілактичних щеплень?.....	6
Які обов'язки на Вас покладено при здійсненні вакцинації?.....	9
Порядок здійснення профілактичних щеплень.....	9
У яких нормативно-правових актах закріплені Ваші права та обов'язки?.....	10
Що необхідно, щоб невакциновану дитину прийняли до навчального закладу?.....	11
Що робити, якщо Вам відмовляють у наданні медичної довідки про стан здоров'я дитини?.....	12
Що робити, якщо дитині відмовили у прийнятті до навчального закладу?.....	14
Куди звернутись за захистом Ваших порушених прав?.....	15
Зразок інформованої згоди.....	17
Ми допоможемо Вам захистити Ваші права.....	19

Що таке щеплення?

Щеплення (вакцинація, імунізація) – створення штучного імунітету в людини до певних інфекційних хвороб шляхом введення вакцини.

Імунітет – це сукупність захисних механізмів, які допомагають організму боротися з чужорідними чинниками: бактеріями, вірусами, сторонніми тілами тощо.

Вакцина – це розчин ослаблених або мертвих мікробів, які при введенні в організм запускають імунно-захисну реакцію організму проти інфекції.

Імунно-захисна реакція організму розвивається у такій послідовності:

1. Перша «зустріч» з інфекцією, яка надійшла до організму з вакциною.
2. Розпізнавання імунною системою інфекції та вироблення факторів захисту.
3. Знищення інфекції шляхом імунної відповіді організму.
4. Збереження в імунній системі «пам'яті про перенесену інфекцію» і «готовності до боротьби». При повторній «зустрічі» з тією самою інфекцією організм не залишає їй шансів.

Для чого роблять щеплення?

Щеплення створює у людини штучний імунітет та оберігає її від таких небезпечних захворювань, як туберкульоз, дифтерія, поліомієліт тощо.

Будь-яке щеплення у сотні разів безпечніше, ніж захворювання, від якого воно захищає.

Ризики пов'язані зі щепленням?

- Жодна вакцина не є абсолютно безпечною і не гарантує стовідсоткового захисту від інфекцій усім вакцинованим людям.
- У деяких випадках після проведення щеплення можуть виникнути післявакцинальні реакції та ускладнення, що зумовлені індивідуальною реакцією організму на вакцину.
- Після щеплення протягом 2-3 діб може підвищитися температура, з'явитися млявість, дратівливість.

«ВІКОВИЙ ГРАФІК» ЩЕПЛЕНЬ В УКРАЇНІ

Вік	Щеплення проти					
1-й день		гепатиту В				
3-5 днів	туберкульозу					
1 міс.		гепатиту В				
3 міс.			дифтерії, кашлюку, правця	поліомієліту	гемofil'ної інфекції	
4 міс.			дифтерії, кашлюку, правця	поліомієліту	гемofil'ної інфекції	
5 міс.			дифтерії, кашлюку, правця	поліомієліту		
6 міс.		гепатиту В				
12 міс.						кору, краснухи, паротиту

Вік	Щеплення проти					
18 міс.			дифтерії, кашлюку, правця	поліомієліту	гемофільної інфекції	
6 років			дифтерії, правця	поліомієліту		кору, краснухи, паротиту
7 років	туберкульозу					
14 років			дифтерії, правця	поліо-мієліту		
18 років			дифтерії, правця			
23 роки			дифтерії			
28 років			дифтерії, правця (надалі – кожні 10 років)			

ДЕЯКІ ФАКТИ ЩОДО ЗАХВОРЮВАНЬ ПРОТИ ЯКИХ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ ВАКЦИНАЦІЯ

Гепатит В – інфекційне захворювання, викликане вірусом гепатиту В, що уражує печінку, призводячи до її запалення. Щороку від ускладнень, викликаних цією недугою, помирає приблизно 600 тисяч людей.

Туберкульоз – інфекційна хвороба, викликана мікробактеріями туберкульозу, характеризується утворенням специфічних гранульом у різних органах і тканинах (найчастіше в легенях). Сьогодні у світі 50–60 мільйонів людей хворих на туберкульоз. Щороку хвороба вражає 7–10 мільйонів людей і стає причиною смерті 3 мільйонів.

☑ **Дифтерія** – гостре інфекційне захворювання, викликане паличкою Леффлера, найчастіше проявляється на слизових оболонках носоглотки та дихальних шляхів, супроводжується загальною інтоксикацією, ураженням серцево-судинної, нервової систем і нирок. У довакцинальний період у нашій країні на дифтерію хворіли від 40 до 80 тисяч осіб щорічно.

☑ **Кашлюк** – захворювання, яке характеризується нападами судомного кашлю, що, зазвичай, закінчується спазмом голосової щілини. Ускладненнями кашлюку є пневмонії та енцефаліти, які можуть зробити дітей інвалідами або й призвести до смерті.

☑ **Правець** – гостре інфекційне захворювання, уражає нервову систему, викликає судоми скелетних м'язових волокон, що спричиняє задушення. Має надзвичайно високу смертність (до 90%).

☑ **Поліомієліт** – вірусна інфекція, що уражає нервову систему, викликаючи параліч і навіть смерть. Ще 50 років тому поліомієліт був основною причиною паралічів у світі, викликаючи каліцтва у сотень тисяч дітей і дорослих.

☑ **Гемофільна інфекція** зумовлює гемофільні менінгіти, пневмонії, рідше – отити. Перебіг інфекційних хвороб, спричинених цією інфекцією дуже тяжкий. За оцінками ВООЗ, гемофільні інфекції щорічно стають причиною до 3 мільйонів випадків тяжких захворювань у дітей раннього віку, з них 400–700 тисяч закінчуються смертельно.

☑ **Кіп** – гостре вірусне захворювання, уражає переважно дітей і поширюється повітряно-крапельним шляхом. У світі хворіє 40 мільйонів осіб щорічно.

☑ **Краснуха** – інфекційне захворювання. Близько 90% усіх хворих становлять діти, переважно у віці від 3 до 7 років. Головна небезпека краснухи в тому, що вірус, який викликає захворювання, впливає на розвиток плоду і може призвести до народження в майбутньому неповноцінної дитини.

 Паротит (свинка) – гостре вірусне захворювання, за якого уражаються головно навколівушні залози. Як наслідок у хлопчиків-підлітків та у більш старшому віці (30% випадків) може виникнути запалення яєчок, що призводить до безпліддя. Можливі й інші ускладнення – менінгіт, панкреатит, цукровий діабет.

Які права Ви маєте при проведенні профілактичного щеплення?

1. Право на згоду на проведення профілактичних щеплень

Повнолітнім особам профілактичні щеплення проводяться за їх згодою. Особам, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, профілактичні щеплення проводяться за згодою їхніх батьків або інших законних представників. Особам віком від п'ятнадцяти до вісімнадцяти років профілактичні щеплення проводяться за їх згодою та за згодою батьків або інших законних представників цих осіб.

2. Право на відмову від проведення профілактичних щеплень

Право на відмову від проведення профілактичних щеплень має повнолітня особа та батьки або інші законні представники дитини.

3. Право на отримання від лікаря повної, своєчасної та достовірної інформації у доступній формі щодо:

- ✓ необхідності профілактичних щеплень, наслідків відмови від них, можливих поствакцинальних реакцій та ускладнень;
- ✓ ризиків для здоров'я, пов'язаних з вакцинацією;
- ✓ наявності та ефективності медичних імунопрофілактичних препаратів;
- ✓ вакцини, її реєстрації в Україні та умов зберігання.

4. Право на вільний вибір лікаря та закладу охорони здоров'я незалежно від форми власності для проведення профілактичного щеплення.

Це право можуть реалізувати особи з 14 років. Воно складається з двох компонентів:

- ✓ права на вільний вибір лікаря для проведення профілактичних щеплень, якщо останній може запропонувати свої послуги;
- ✓ права бути прийнятим у будь-якому державному чи комунальному лікувально-профілактичному закладі за своїм вибором, якщо цей заклад має можливість забезпечити проведення профілактичних щеплень.

5. Право на вибір медичного імунобіологічного препарату, якщо в Україні зареєстровано декілька однотипних препаратів різних виробників.

6. Право на безоплатне проведення профілактичних щеплень відповідно до календаря профілактичних щеплень.

7. Право законних представників бути присутніми під час проведення профілактичних щеплень їхнім дітям.

ВИБІР ЗА ВАМИ!!!

Щеплення – це право, а не обов'язок!

Дитині не може бути відмовлено в зарахуванні до дошкільного чи навчального закладу з підстав відсутності профілактичних щеплень.

Які обов'язки на Вас покладено при здійсненні вакцинації?

1) знати та виконувати вимоги чинного порядку вакцинопрофілактики;

2) виконувати медичні приписи лікаря та правила внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я;

3) у разі виникнення поствакцинальних реакцій та (або) ускладнень звернутись до закладу охорони здоров'я.

ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ПРОФІЛАКТИНИХ ЩЕПЛЕНЬ

1. Профілактичні щеплення здійснюються в кабінетах щеплень, які створюються як окремий структурний підрозділ лікарняного та/або амбулаторно-поліклінічного лікувально-профілактичного закладу (далі – ЛПЗ) та діють у ЛПЗ, при медичних кабінетах дошкільних закладів, загальноосвітніх навчальних закладів, навчальних закладів I–IV рівнів акредитації, медичних пунктах підприємств.

2. Медичний огляд перед щепленням є обов'язковим і передбачає такі кроки:

1) збір анамнезу по органах і системах організму з урахуванням тривалості та тяжкості перебігу перенесених гострих захворювань, оцінки реакції на попереднє щеплення, перебігу поствакцинального періоду;

2) термометрія;

3) огляд шкіри, слизових оболонок кон'юнктиви очей, порожнини рота;

4) у разі необхідності – клінічне обстеження органів серцево-судинної, дихальної, шлунково-кишкової систем;

5) отримання інформованої згоди та оцінки стану здоров'я особи або дитини одним із батьків або іншим законним представником дитини на проведення щеплення;

6) отримання згоди на збір та обробку персональних даних особи;

7) медичний висновок лікаря щодо стану здоров'я дитини перед щепленням.

3. Після проведення профілактичного щеплення повинно бути забезпечене **медичне спостереження**. Особа, якій було проведено щеплення, повинна перебувати під наглядом медичного працівника **не менше як 30 хвилин після вакцинації**.

У яких нормативно-правових актах закріплені Ваші права та обов'язки?

1. Закон України «**Основи законодавства України про охорону здоров'я**» від 19.11.1992 р. (ст. 4, 10, 42, 43).

2. Закон України «**Про забезпечення санітарного й епідемічного благополуччя населення**» від 24.02.1994 р. (ст. 5, 7).

3. Закон України «**Про захист населення від інфекційних хвороб**» від 06.04.2000 р. (ст. 1, 8, 11–13, 15).

4. Наказ МОЗ України «**Про порядок проведення профілактичних щеплень в Україні та контроль якості й обігу медичних імунобіологічних препаратів**» від 16.09.2011 р. № 595.

5. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «**Про дотримання порядку прийому дитини до дошкільного навчального закладу**» від 25.05.2011 р. №1/9-38.

Питання про відвідування дошкільного навчального закладу дітьми, батьки яких відмовляються від щеплень вирішується лікарсько-консультативною комісією, згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України № 434 від 29.11.2002 р. та затвердженого цим наказом Примірного положення про підготовку дітей на педіатричній дільниці до відвідування дошкільного та шкільного загальноосвітнього навчального закладу.

Враховуючи вище зазначене, відмова керівника дошкільного навчального закладу у прийнятті дитини до закладу без відповід-

них профілактичних щеплень суперечить чинному законодавству України. За наявності відповідних медичних довідок встановленого зразка із висновком лікаря, у якому зазначено, що дитина може відвідувати дошкільний навчальний заклад, керівник закладу зобов'язаний прийняти дитину до закладу.

Що необхідно, щоб невакциновану дитину прийняли до навчального закладу?

Відмова від прийняття дитини до навчального закладу з мотивів відсутності профілактичних щеплень **є незаконною.**

ПОРЯДОК ЗАРАХУВАННЯ ДІТЕЙ ДО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

ЕТАП 1. Зібрання документів

Зарахування дітей до дошкільного навчального закладу здійснюється керівником протягом календарного року на підставі заяви батьків або осіб, які їх замінюють, медичної довідки про стан здоров'я дитини, довідки дільничного лікаря про епідеміологічне оточення, свідоцтва про народження (п. 6 Положення про дошкільний навчальний заклад, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 р. № 305).

Зарахування учнів до загальноосвітнього навчального закладу проводиться наказом директора, що видається на підставі заяви, за наявності медичної довідки встановленого зразка (ст. 18 Закону України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 р.).

1. Медичну довідку видає заклад охорони здоров'я після проходження дитиною медичного огляду. У ній повинно бути зазначено, що дитина здорова та допускається у дитячий колектив.
2. Питання про відвідування дошкільного навчального закладу дітьми, батьки яких відмовляються від щеплень, вирішує лікарсько-консультативна комісія, згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України N 434 від 29.11.2002 р. та затвердженого цим наказом Примірною положення про підготовку дітей на педіатричній дільниці до відвідування дошкільного та шкільного загальноосвітнього навчального закладу.

ЕТАП 2. Звернення із заявою про зарахування дитини до директора обраного навчального закладу

Що робити, якщо Вам відмовляють у наданні медичної довідки про стан здоров'я дитини з мотивів відсутності профілактичних щеплень?

1. Пояснити медичному працівникові, що його дії **неправомірні**, адже Ви маєте право на відмову від профілактичних щеплень, гарантоване:

✓ ч. 4 ст. 284 Цивільного кодексу України: «повнолітня дієздатна фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, *має право відмовитися від лікування*»;

✓ ст. 43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р.: *«згода інформовано го пацієнта необхідна для застосування методів діагностики, профілактики та лікування. Щодо пацієнта віком до 14 років (малолітнього пацієнта), а також пацієнта, визнаного в установленому законом порядку недієздатним, медичне втручання здійснюється за згодою їх законних представників. Пацієнт, який набув повної цивільної дієздатності і усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними, має право відмовитися від лікування. Якщо відмову дає законний представник пацієнта і вона може мати для пацієнта тяжкі наслідки, лікар повинен повідомити про це органи опіки і піклування»;*

✓ ст. 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06.04.2000 р.: *«повнолітнім дієздатним громадянам профілактичні щеплення проводяться за їх згодою після надання об'єктивної інформації про щеплення, наслідки відмови від них та можливі поствакцинальні ускладнення. Особам, які не досягли п'ятнадцятирічного віку чи визнані у встановленому законом порядку недієздатними, профілактичні щеплення проводяться за згодою їх об'єктивно інформованих батьків або інших законних представників. Особам віком від п'ятнадцяти до вісімнадцяти років чи визнаним судом обмежено дієздатними профілактичні щеплення проводяться за їх згодою після надання об'єктивної інформації та за згодою об'єктивно інформованих батьків або інших законних представників цих осіб. Якщо особа та (або) її законні представники відмовляються від обов'язкових профілактичних щеплень, лікар має право взяти у них відповідне письмове підтвердження, а в разі відмови дати таке підтвердження – засвідчити це актом у присутності свідків».*

2. Оскаржити неправомірні дії медичного працівника шляхом звернення до вищестоящого органу

Головного лікаря закладу охорони здоров'я

Управління охорони здоров'я міста чи області

Міністерства охорони здоров'я України

ФОРМА ЗВЕРНЕННЯ – СКАРГА

Тривалість розгляду скарги – не більше одного місяця від дня її надходження, а ті, що не потребують додаткового вивчення, – невідкладно, але не пізніше ніж 15 днів від дня їх отримання (ст. 20 Закону України «Про звернення громадян»).

Що робити, якщо дитині відмовили у прийнятті до навчального закладу з мотивів відсутності профілактичних щеплень?

1. Пояснити, що така відмова є **неправомірною**, оскільки, відповідно до чинного законодавства України:

- ✓ кожен має право на освіту. Повна загальна середня освіта є обов'язковою (ст. 53 Конституції України);
- ✓ повнолітня дієздатна фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, має право відмовитися від лікування (ч.4 ст. 284 Цивільного кодексу України, ч.4 ст.43 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);
- ✓ кожний громадянин України має право на охорону здоров'я, що передбачає: и) правовий захист від будь-

яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних із станом здоров'я (ст. 6 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»);

✓ доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту ... означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права (Рішення Конституційного Суду України від 04.03.2004 р. № 5-рп/2004);

✓ відмова керівника дошкільного навчального закладу у прийнятті дитини до закладу без відповідних профілактичних щеплень суперечить чинному законодавству України. За наявності відповідних медичних довідок встановленого зразка із висновком лікаря, у якому зазначено, що дитина може відвідувати дошкільний навчальний заклад, керівник закладу зобов'язаний прийняти дитину до закладу (Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Про дотримання порядку прийому дитини до дошкільного навчального закладу» від 25.05.2011 р. № 1/9-38).

2. Оскаржити неправомірні дії директора навчального закладу шляхом звернення до вищестоячого органу

Управління освіти і науки міста чи області;

Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

ФОРМА ЗВЕРНЕННЯ – СКАРГА

Тривалість розгляду скарги – не більше одного місяця від дня її надходження, а ті, що не потребують додаткового вивчення, – невідкладно, але не пізніше ніж 15 днів від дня їх отримання (ст. 20 Закону України «Про звернення громадян»).

ЗА ЗАХИСТОМ СВОЇХ ПОРУШЕНИХ ПРАВ ВИ ТАКОЖ МОЖЕТЕ ЗВЕРНУТИСЬ:

1. До правоохоронних органів

Органи внутрішніх справ вирішують звернення громадян протягом 30 днів від дня їх надходження, а ті, що не потребують додаткового вивчення і перевірки, – не пізніше 15 днів (п. 5.4 Наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Положення про порядок роботи зі зверненнями громадян і організації їх особистого прийому в системі Міністерства внутрішніх справ України» № 1177 від 10.10.2004 р.

Органи прокуратури вирішують звернення громадян протягом 30 днів від дня надходження в прокуратуру, а ті, що не потребують додаткового вивчення і перевірки, – не пізніше 15 днів (п. 5.1 Наказу Генеральної Прокуратури України «Про організацію роботи з розгляду і вирішення звернень та особистого прийому в органах прокуратури України» № 9гн від 28.12.2005 р.

2. До суду

До суду слід звернутись з позовною заявою про визнання незаконною відмови у прийнятті невакцинованої дитини до навчального закладу. Така заява подається до суду за місцем знаходження освітнього закладу. Відповідачем зазначається навчальний заклад, третьою особою – конкретний працівник, який відмовив у зарахуванні невакцинованої дитини.

Переваги: завдяки зверненню до суду Ви можете не лише визнати незаконною відмову в зарахуванні дитини до навчального закладу, а й відшкодувати завдану матеріальну (наприклад, додаткові витрати на оплату послуг з догляду за дитиною вдома, оскільки їй незаконно відмовили в зарахуванні в дошкільний навчальний заклад) та моральну шкоду (душевну тривогу та хвилювання, зумовлені протиправними діями щодо Вас та Вашої дитини).

Недоліки: судовий розгляд зазвичай є довготривалим. А тому існує ймовірність, що на момент проголошення судового рішення на Вашу користь воно вже буде неактуальним.

ІНФОРМОВАНА ЗГОДА*

та оцінка стану здоров'я особи або дитини одним з батьків або іншим законним представником дитини на проведення щеплення або туберкулінодіагностики

1. Прізвище, ім'я, по батькові особи, що щеплюється.
2. Дата народження.
3. Місце проживання, телефон.
4. Дата останнього щеплення, що проведене особі або дитині.

5. Наведений нижче контрольний список запитань допоможе Вашому лікарю вирішити питання щеплення або туберкулінодіагностики для Вас або для Вашої дитини.

Запитання – Відповідь (потрібне підкреслити)

- ⇒ На Ваш погляд, на сьогодні Ви/Ваша дитина здорові – Так
Ні
- ⇒ Ви або дитина хворі на лейкемію, рак, ВІЛ/СНІД або отримуєте лікування – хіміотерапію, стероїдну терапію – Так (зазначте, що саме з переліченого) Ні
- ⇒ Чи спостерігалась у Вас/Вашої дитини реакція/ускладнення після попередніх щеплень – Так (зазначте, яке саме) Ні
- ⇒ У Вас/Вашої дитини наявна серйозна алергічна реакція – Так (на що саме) Ні
- ⇒ Протягом останнього року Вам/Вашій дитині проведено введення імуноглобулінів, компонентів крові або цільне переливання крові – Так (що саме) Ні

* Інформована згода затверджена Наказом МОЗ України «Про затвердження форми первинної облікової документації N 063-2/о «Інформована згода та оцінка стану здоров'я особи або дитини одним з батьків або іншим законним представником дитини на проведення щеплення або туберкулінодіагностики» та Інструкції щодо її заповнення» від 31.12.2009 р. № 1086.

- ⇒ В анамнезі у Вас/Вашої дитини є хронічні захворювання – Так (які саме) Ні
- ⇒ В анамнезі у Вас/Вашої дитини є розлади кровотворення – Так (які саме) Ні

6. Прочитайте уважно наведені нижче стани не є протипоказанням до проведення щеплення.

- √ в анамнезі у особи, що щеплюється, або у кого-небудь з членів сім'ї несприятливі події після імунізації;
- √ в анамнезі у особи, що щеплюється судоми;
- √ в анамнезі у особи, що щеплюється, лікування антибіотиками;
- √ в анамнезі у особи, що щеплюється, лікування стероїдами (гормональні препарати);
- √ в анамнезі у кого-небудь з членів сім'ї астма, екзема, атировий дерматит, нежить;
- √ в анамнезі у особи, що щеплюється, кашлюк, кір, краснуха, епідемічний паротит (свинка), вітряна віспа, герпес або мєнінгіт;
- √ в анамнезі у дитини, що щеплюється, жовтяниця новонароджених;
- √ в анамнезі у дитини, що щеплюється, передчасне народження або мала вага при народженні;
- √ в анамнезі у особи, що щеплюється, контакт з інфекційними хворими;
- √ в анамнезі у особи, що щеплюється, будь-яке хірургічне втручання.

7. Ви отримали інформацію про процедуру щеплення, туберкулінодіагностики (проба Манту), протипоказання до проведення щеплення або туберкулінодіагностики, вакцину, можливі несприятливі наслідки – Так Ні

8. Згода особи, батьків або законного представника дитини на проведення щеплення або туберкулінодіагностики для профілактики _____ (чого саме)

Даю згоду на проведення щеплення

_____ (дата) (підпис)

На даю згоди на проведення щеплення

_____ (дата) (підпис)

9. Я буду негайно інформувати медичних працівників у разі погіршення самопочуття у мене/дитини _____ (підпис)

10. Медичний працівник, що проводив анкетування, _____ (підпис) _____ (П.І.Б.)

МИ ДОПОМОЖЕМО ВАМ ЗАХИСТИТИ ВАШІ ПРАВА!

Організації, що надають безоплатну юридичну допомогу:

№ з/п	Назва організації	Контакти
1.	Юридична клініка «Pro Bono» Ліги студентів-правників Львівської комерційної академії	79011, Львів, вул. І. Франка, 68 т./ф: (0322)72-93-07 Веб-сайт: http://www.legalclinics.org.ua/clinics/liga.php
2.	Юридична клініка економіко-правового факультету Донецького національного університету	83050, м. Донецьк, пр-т Ватутіна, б. 1а, кв. 104 т./ф: (062)337-93-84 e-mail: probono@elf.dongu.donetsk.ua
3.	Всеукраїнський правозахисний рух «Гідність»	04211, м. Київ, вул. М.Залка, 4 т./ф: (044)2325036 (044)3316477 e-mail: marina@gidnist.com.ua http://gidnist.com.ua/

№ з/п	Назва організації	Контакти
4.	<p>Міжнародний благодійний фонд «Українська фундація громадського здоров'я»</p> <p>HealthRight International (Право на здоров'я) в Україні</p> <p>Проект “Координація послуг для дітей вулиці та вуличної молоді в м. Донецьку” Соціальні центри для дітей та молоді БФ “Карітас Донецьк”</p> <p>Центр для дівчаток і молодих жінок «Право на здоров'я»</p>	<p>01001, м. Київ, вул. Станіславського, 3, т./ф: (044) 278 2358</p> <p>83087, м. Донецьк, вул Фоміна, 1, т./ф: (062) 203 84 36</p> <p>83023, м. Донецьк, вул. Чернігівська, 6-а</p> <p>03057, м. Київ, вул. Довженка, 2, кім. 11, тел.: (044) 223 7165 e-mail: halyna.skipalska@ healthright.org</p>
5.	<p>Всеукраїнська громадська організація «Конгрес з безпеки медицини»</p>	<p>02098 м. Київ вул. Шумського, 1а, т./ф: (044) 220-14-29 E-mail: moskovkom@mail.ru http://www.vkbm.org.ua/</p>
6.	<p>Херсонський обласний благодійний фонд «Мангуст»</p>	<p>м. Херсон, Суворівський р-н, вул. 49-ї Гвардійської дивізії, буд. 3, кв. 83 тел.: (0552) 27-90-42, 27-01-64 тел.: (0552) 27-90-88, 27-31-83</p> <p>Веб-сайт: http://www.fond-mangust.org/</p>
7.	<p>Українська Гельсінкська спілка з прав людини</p>	<p>04071, м. Київ, вул. Олегівська, 36, кім. 309 (3-й поверх) т./ф: (044) 417-41-18 Веб-сайт: http://helsinki.org.ua</p>

№ з/п	Назва організації	Контакти
8.	Харківська правозахисна група	<p>61002, Харків, вул. Іванова, 27, кв. 4 тел.: (057) 700 62 81 т/ф: (057) 700 67 72</p> <p>Громадська приймальня ХПГ (юридична консультація) тел.: (057) 700 62 81 т/ф: (057) 700 67 72 поштова адреса: 61002, Харків-2, а/с 10397 Веб-сайт: http://www.khpg.org/</p>
9.	Вінницька правозахисна група	<p>21050 м Вінниця, вул. Козицького, 54/1 тел.: (+380) 672 84 64 50 (+380) 432-67-05-04 e-mail: vpg@ukr.net Веб-сайт: http://www.vpg.org.ua/</p>
10.	Всеукраїнська асоціація захисту прав пацієнтів «Здоров'я нації»	<p>04114, Київ, вул. Вишгородська, 36-б тел.: (044) 332 21 87 E-mail: info@pacient.com.ua Веб-сайт: www.pacient.com.ua</p>
11.	Всеукраїнська Рада захисту прав та безпеки пацієнтів	<p>01001, м. Київ, вул. Софіївська, 17, оф. 2, тел.: (044) 587-99-61 e-mail: info@medpravo.org, Rada_medsafty@ukr.net Медико-юридична служба: skorina@medpravo.org.ua Веб-сайт: http://www.medpravo.org.ua</p>

№ з/п	Назва організації	Контакти
12.	Громадська організація «Молода просвіта»	м. Івано-Франківськ, вул. М.Грушевського, 18 тел.: (0342) 540609 e-mail: molodaprosvita.if@gmail.com Веб-сайт: moloda-prosvita.if.ua
13.	Кримський республіканський благодійний фонд «Світ Криму»	м. Сімферополь, вул. Єнісейська, буд. 35 тел.: 571766
14.	Херсонський обласний фонд милосердя та здоров'я	325000, м. Херсон, вул. Фрунзе, 2, к.24 тел.: (0557) 24-60-03 ф. (0557)22-91-22 e-mail: fms@tlc.kherson.ua
15.	Молодіжний центр правових досліджень «Pro Вопо»	340050, м. Донецьк, пр. Ватутіна, 1А, к. 101 Тел. 38 (062) 337-90-32 e-mail: PRobono@dongu.donetsk.ua
16.	Громадська організація «Інститут правових досліджень і стратегій»	61005, м.Харків, вул. Іскринська, 33, к. 22 Адреса офісу: 61002, м. Харків, вул. Іванова, 27, к. 6/8, тел./факс: +38 (057) 600 6772 Адреса для листування: а/с 10397, м. Харків, 61002 e-mail: strategic.litigations@gmail.com
17.	Львівська обласна громадська організація «Львівський центр прав людини»	79016 м.Львів, вул. Яр. Мудрого, 1/4; e-mail: HR_centр@ukr.net
18.	Громадська організація «Центр захисту і відновного правосуддя»	61123, м. Харків, пр. Тракторобудівників, 85-Б, к.78 тел.: (057) 751-70-43 e-mail: timlawyer@inbox.ru

№ з/п	Назва організації	Контакти
19.	Громадська організація «Київський правозахисний альянс»	02121, м. Київ, вул. Горлівська, 220, кв. 74 e-mail: vgalai@ukr.net
20.	Громадська організація «Центр «Правюс»	33001, м. Рівне, вул. Ясна, 3 тел.: (0362) 43-00-63 E-mail: pravus@ukr.net
21.	Громадська організація «Нікопольський центр духовної та соціально-психологічної реабілітації «Відкриті двері»»	53200, Дніпропетровська обл., м. Нікополь, вул. В. Усова, 34/37 тел. (05662) 4 29 72
22.	Миколаївський місцевий благодійний фонд «Вихід»	Миколаївська обл., м. Миколаїв, центральний р-н вул. Пушкінська буд. 12, кв. 9А тел.: (0512) 670648

Видання здійснено
за фінансової підтримки
Міжнародного фонду
«Відродження»